

Magvető 1970. 295.old.

- 12 Losonczi Ágnes: Az életmód az időben, a tárgyakban és az értékekben. Gondolat 1977. 392.old.
- 13 Somogyi Manó: Az Óbudai Hajógyár munkásainak helyzete. Szociálpolitikai Tanulmányok, Budapest 1900. 106-147.old.;
Gábor Antal: Az utolsó évek munkásmozgalmi Magyarországon. Magyar Társadalomtudományi Szemle 1909. 466-479. old.;
Gereblyés László: Az építőmunkások életéről. Válasz 1937. 540-556.old.

Dr. Békés Imre /egyetemi docens, ELTE ÁJK
 Büntetőjogi Tanszék/

k o r r e f e r á t u m a

Tisztelt Hallgatóság! Tisztelt Elnökség!

Engedjék meg, hogy Irk Ferenc előadásához nem a kriminológus, hanem a büntetőjogász szögéből szóljak hozzá. Hozzászólásomban Irk Ferenc legfontosabb gondolati megállapításaihoz fogok kapcsolódni, fogom egyetértésemet, vagy egyet nem értésemet kifejezni. Előre szeretném bocsátani, hogy az egyet nem értés nem minősítést jelent, csak azt tükrözi, hogy ugyanannak a kérdésnek a megítélésénél eltérő álláspontok alakulhatnak ki anélkül, hogy eleve eldönthető lenne, kinek is van igaza.

1. Ami a büntetőjogi megközelítést illeti, a büntetőjogi dogmatikában hagyományosan az a nézet alakult ki, hogy a bűncselekmény egységes fogalmán belül elhelyezkedő anyagi bűnösségnek két formája van: a szándékosság és a gondatlanság. A bűnösség a bűncselekmény objektív tényállási elemeinek tükröződése a tudatban, lényegében pszichikai kapcsolat, amely a tényállás megvalósítás pillanatában vagy azt megelőzően a tette, - az okozati összefüggésre, - és az eredményre való rá gondolásban aktualizálódik az elkövetés pillanatában, illetőleg már azt megelőzően is. Az ekként pszichológiailag felfogott bűnösség egy kivételt ismer: a hanyag gondatlanság esetkörében hiányzik az aktuális rá gondolás, helyét az a birói megállapítás foglalja el, hogy a tettes az előre nem látott következményt előre láthatta volna és elkerülhette volna, ha a tőle megkövetelt és elvárható gondosságot kifejtette volna. Ebben az értelemben tehát a bűnösség pszichológiai fogalma egy kivételt tűr meg, hiszen amíg a szándéknak, illetőleg a tudatos gondatlanságnak egy jól definiálható magja van, a hanyag gondatlanságnál ez hiányzik. Helyét a birói értékitéletben kifejeződő, axiológiai

megállapítás foglalja el. A pszichológiai bűnösség fogalmát támadó un. normatív bűnösségi tan éppen az axiológiai tartalmú anyag gondatlanságnál felfedezett értékmozzanatot vetítette át a szándékosságra és a tőle elvárhatóság mintájára kialakította a felrőhatóság fogalmát. Ennek lényege: a szándékosság körében sem azt rőjuk fel a tettesnek, hogy valamit előre látott és annak előidézését kívánta, vagy abba belenyugodott, hanem, hogy nem motiváltatta magát az ilyen tett elkövetésétől való tartózkodása és a következmény előidézésének mellőzésére.

A motivációs hiba felfedezése vezetett át a bűncselekmény elkövetésének pillanatától, "a nagy pillanattól" annak elemzéséhez: mi okozta a szándék kialakulására vezető elhatározást. A motivációs hiba mélyén a személyiséget kutaták, megjelent az antiszociális személyiség, akinél a szándékos bűncselekmény elkövetése csak szimptóma, az elkövetésre való készség, a jogi javak sértésének szubjektív lehetősége, a deviáns magatartások tanúsításának bázisa a személyiségben gyökerezik.

A szándékos bűnösség materiális tartalmára vonatkozó jogdogmatikai megállapítások hidat vertek a kriminológiához, pontosabban a kriminál-aetiológiához. Nevezetesen, ha a szándékos bűncselekmény elkövetésének rugói a személyiségben gyökereznek, akkor a bűnözés okainak vizsgálatához a személyiség kutatása vezet. A személyiség kutatások a kriminálpszichológia, kriminálbiológia kialakulásához vezettek. A társadalomra, mint a társadalmi viszonyokat hordozó személyiségek összességére vagy csoportjaira vonatkozó kutatások pedig megteremtették a kriminál-szociológiát. A makro- és mikrokörnyezetekre kiterjesztett elemzések a társadalmi tények determináló hatását vizsgálták. Végül a mai kriminológia többek között arra törekszik, hogy felmérje a személyiség /a vele született és a mindenkori társadalmi tények által befolyásolt, de kifermálódott aktuális személyiség/ szűrő szerepét és a konkrét társadalmi tényezők befolyásának kölcsönhatását; illetőleg, e köl-

csönhatás következményeként adott esetben a bűnözővé válás teljes pszichés folyamatát.

2. Az előzőekben annak illusztrálására törekedtem, hogy a büntetőjogi szándékosság normatív felfogása hogyan vert hidat a büntetőjog tudománya és a kriminológia tudománya között. Az így megjelenő antiszociális személyiség a tétel büntetőjog érdeklődési körébe jut, mert a modern büntetőjogok a visszaesés, a különös visszaesés, a többszörös visszaesés, - illetőleg más jogokban a szokásos, a hivatásszerű, a hajlamos, stb. büntettes fogalmi kategóriái lévén eltérő /súlyosabb/ jogkövetkezményeket kapcsolnak hozzá. Ugyanakkor a személyi társadalomra veszélyesség alacsonyabb foka a büntetés kiszabása során jut jelentőséghez.

Megítélésem szerint - az előadás gondolatköréhez kapcsolódva - itt az a lényeges, hogy a modellezhető bűnös személyiség, helyesebben antiszociális személyiség a szándékos bűnözéssel összefüggésben jelenik meg a kriminológiában.

A büntetőjog a szándékos bűncselekmény modellje szerint fejlődött. Az előkészület, a kísérlet, - a bűnrészesség, - a visszaesés, stb. kategóriái a szándékos bűncselekménnyel összefüggésben jutnak jelentőséghez. A büntetőjog tudománya abból kiindulva, hogy a szándékosság és a gondatlanság az egységes bűncselekmény fogalmon belül csak az alanyi oldalon, a bűnösség szintjén különböznek el egymástól, mégpedig úgy, mint az egységes bűnösség fogalom formái, részben téves következtetésre jutott. Nevezetesen arra, hogy a szándékos bűncselekményben felfedezett kritériumokat egyszerően átvittette a gondatlan cselekmények területére. A gondatlan bűncselekmény így nem valami más, mint a szándékos bűncselekmény, hanem ahhoz képest tartalmaz valami kevesebbet, rendelkezik minusszal. A minusz: a megvalósulási szakaszok, a bűnrészesség és egy-két büntetőjogi intézmény hiánya.

Ami engem foglalkoztat, vajon nem esik-e a kriminológia most ugyanabba a hibába. A szándékos bűnözés kutatása során, a személyiségre vonatkozó és a modellképző irányuló kutatási

módszerek és eredmények valóban átvethetők-e a gondatlan bűnözés területére? Léteznek-e a gondatlan bűnözésnek is tipizálható társadalmi okai, s ezek az okok ugyanúgy jelennek-e meg, mint pl. a szándékos vagy elleni bűnözést alakító determinánsok. A társadalom motivumgazdálkodása és az elkövetővé válás individuális folyamata . azonosítható-e a szándékos és gondatlan bűnözés között, esetleg azzal az eltéréssel, hogy más okok szülik a szándékos, és mások a gondatlan bűnözést.

3. Felfogásom szerint a szándékos bűnözés körében felfedezett antiszocialitás és a szándékos bűncselekmény elkövetésének aktuális pszichés mozzanata szorosan összekapcsolódik. A büntetőjogilag releváns szándék - a rögtönös szándék, illetőleg az alkalomszerűen születő szándék esetét kivéve - egy motiváció során születik meg. E motiváció eredményeként a tettes célja fogja össze a cselekményt, megtervezi az okozati kapcsolatot, tudata átfogja /kívánja vagy beenyugvással elfogadja/ az eredményt. A szándékos bűncselekmény elkövetési magatartása tehát a tettesi tudat által vezérelten jogilag meg nem engedett célra irányul. Ez a pszichés folyamat nyomon követhető és visszagöngyölíthető. A személyiség, - a szándék és a tett kapcsolata tehát közvetlen. Azáltal, hogy a szándék megtervezi és összefogja a kauzális történést, az eredmény nem véletlenszerűen jelenik meg, a tettben, mint cseppben a tenger, a személyiség is, vagy legalábbis annak egy része, jelen van. Az út a kriminológiához tehát nyitott. Hangsúlyozom, ennek alapja a szándék jól definiálható pszichológiai tartalma és a személyiség szándékot formáló szerepe. A személyiséget pedig etikai értelemben úgy fogjuk fel, hogy az önmagáért felelős és megfelelő önvezérléssel rendelkezik, hogy tetteit a helyénvalóság, a méltányosság felé irányítsa.

A gondatlan bűncselekmények jellemzője ezzel szemben, hogy a tudat egy megengedett vagy legalábbis büntetőjogilag nem tiltott magatartást irányít és e magatartás mellékkövetkezmé-

nyeként jelenik meg a jogilag nem kívánatos eredmény. A megengedett tevékenység: a gépjármű vezetés oka lehet közlekedési balesetnek, - a műtéti beavatkozás orvosi műhibának, - a villanszerelői tevékenység halálos áramütésnek. A megengedett tevékenység mellékkövetkezményei rendszerint véletlenszerűen jelennek meg, éppen azért, mert az okozati kapcsolatot a tudat nem fogja össze. Az eredmény tehát nem vezet vissza a kauzális folyamat visszapergetése útján a tettes jogilag nem kívánatos motivációjához, illetőleg nem vezet vissza az antiszociális személyiséghez. Nem is vezethet, mert a gondatlan bűncselekmény elkövetője /ha őt más bűnözői múlt nem terheli/ nem antiszociális személyiség. Az irodalom beszél aszociábilis, vagy aszociális személyiségről, de tiltakozik az antiszocialitás bélyege ellen.

Büntetőjogi szempontból a gondatlanság fogalma nem hordoz egyértelműen definiálható pszichológiai tényeket. Alapja semmiképpen sem motivációs hiba - legalábbis a hanyag gondatlanság körében nem az. Alapja lehet telítettség, fáradtság, szórakozottság, felelőtlenség, aktuálisan érzett öröm vagy bánat, tehát alapja lehet bármely természetes és az emberi életre jellemző lelki állapot. A gondatlanság nem feltétlenül és nem tipikusan valamilyen személyiség hibából, vagy beállítottságból fakad, hanem a szokásos hangulatokból és asszociációkból vezethet véletlenszerű és figyelembe nem vett mellékkövetkezményekre. A német irodalomban a legmélyebbre ásó és a Freud-i alapokat kutató szerzők is csak legfeljebb az aggodalom hiányával vagy a megfelelő érzelmi színezettség hiányával hozták összefüggésbe az aktuális figyelmetlenséget, illetőleg, az aktuális könnyelmű bizakodást.

A gondatlanság tehát olyan jogi-fogalmi kategória, amely a magyar büntetőjogban is, de más büntető törvénykönyvekben is nem lélektani alapokra épül. A tudatos gondatlanság körében szereplő könnyelműség, illetőleg a hanyag gondatlanság körében ismert töle olvérhatóság axiológiai kategóriák, mert úgyis a bírótól függ:

a tettes könnyelműen /avagy alappal, vagy alaptalanul/ bizott-e az eredmény elmaradásában, - illetőleg, hogy mi volt elvárható a személy szerinti tettetől. Igaz, ez a "tőle elvárhatóság" a hivatásbeli gondatlanság körében már nem egyszerűen bírói értékelés alá eső kategória, mert tartalmát az adott hivatás, vagy foglalkozás, vagy éppen a közlekedés normái határozzák meg. A különnormák, mint tapasztalati tények absztrakciói testesítik meg és modellizálják a figyelem és körültekintés megkövetelt mértékét, illetőleg írják le az előreláthatóság lehetőségét. A szubjektív mozzanatok csak a külön normákban objektivizált gondossági kötelességtől "lemaradás" esetén és csak akkor kerülnek figyelembe vételre, ha ez a lemaradás kivételesen mérhető, illetőleg ha a baleseti veszély az objektív elkerülhetetlenség esetkörében fordult át sérelembe.

Témánk szempontjából tehát a kérdés voltaképpen így is feltehető: minek tulajdonítja a kriminológus a külön-normák megszegését, minek tulajdonítja különösen a vizsgálódási körébe eső azokban az esetekben, ahol a külön-norma szegéshez kauzálisan eredmény is társult. Mindez pedig hangsúlyozom, egy egyébként megengedett tevékenység véletlenszerűen jelentkező mellékkövetkezményeként. A véletlen szerepe itt abban áll, hogy pl. kijelölt gyalogátkelő-helyen a gyalogos elsőbbségének meg nem adása és a zebrán áthaladás maradhat következmény nélküli, de ugyanez okozhat személyi sérülést, halált, több ember halálát, halálos tömegszerencsétlenséget. A példabeli esetben a vizsgálat tehát voltaképpen a különnormaszegés tényére és okára, nem pedig az eredményre kell, hogy irányuljon. Ám az eredmény nélkül maradó normaszegés rendszerint kívül reked a büntetőjog, és ezért a kriminológia érdeklődési körén is. Az eredménnyel nem járó szabályszegés a közlekedésben csak szabálysértés, az orvosi tevékenység körében ismertté nem váló esemény a klinika vagy rendelőintézet belügye.

Az elmondottak a tudatos gondatlanság köré-

re is érvényesek. Az eredmény elmaradásában való könnyelmű bizakodás önmagában nem bűncselekmény, ha az eredmény elmaradt. A könnyelmű viselkedés alapja lehet a közlekedésben szabálysértési eljárásnak, más esetben esetleg munkajogi fegyelmi vétség megállapításának. Ám az is lehetséges, hogy a szabályszegés, illetőleg a könnyelműség - éppen a következmények elmaradása miatt - rejtve marad.

Mindebből én azt a pesszimista következtetést vonom le, hogy a gondatlan bűnözésnek nincsen olyan jól definiálható, a személyiséget- a tettet- és a következményt összekapcsoló társadalmilag determinált alapja, mind a szándékos bűnözésnek. Sőt a magam részéről nem is szólnék itt bűnözésről, hanem csak bűnelkövetésekről.

A fogalmak elkülönítésében nem etimológiai jelentőséget, hanem kriminálpolitikai szempontot látok. A szándékos bűnözés elleni büntetőjogi eszközökkel folytatott küzdelem más, mint a gondatlan bűnelkövetések megelőzésére törekvés, illetőleg az ilyen bűncselekmények elkövetőinek kezelése. A szándékos bűnöző tudatosan szembe helyezkedik a társadalmi együttélés normáival és a büntető jogszabályokkal, a gondatlan bűncselekmény elkövetője ezzel szemben egy tiszta életút során egy gyenge pillanatában okoz büntetőjogilag nemkívánatos eredményt. Utóbb nem kell visszavezetni a társadalomba, hanem oda súlyosabb fenntartások nélkül vissza tud térni.

4. Egyetértek az előadóval abban, hogy a gondatlan bűncselekmények jelentőségét nem az elkövetett bűncselekmények száma, vagy összбűnözésben elfoglalt részaránya, hanem az általuk okozott kár vagy más sérelem mértéke határozza meg. Korunkban, amelyet a tudományos és technikai forradalom korszakának szoktak nevezni, a gondatlan bűncselekmények hatóereje megnövekedett. Az Egészségügyi Világszervezet már a 70-es évek elején felhívta a figyelmet arra, hogy évente több ember hal meg közlekedési baleset áldozataként a világ országútjain, mint ahányan a napoleoni háborúk teljes időszaka alatt a

harctéren veszítették életüket. A legutóbbi hetek eseményei tükrében vált világossá, hogy az eddig ismert atomerőmű balesetek is emberi hibára, azaz gondatlanságra voltak visszavezethetők, s hogy egy-egy emberi hiba következményei országokat érinthetnek. Tapasztaltuk, hogy egy-egy ködös napon sokak figyelmetlensége tömegszerencsétlenséget eredményezhet az autópályán, hogy egy busz-sofőr vagy autószerelő indiszpozíciója egy autóbusz utasközönségének okozhat tömegmértű katasztrófát. A veszély lehetőségét ismerjük, de a veszélyes eszközökkel még nem tanultunk meg tökéletesen együtt élni. A tudományos és technikai forradalom folyamata azonban nem áll meg, nap mint nap újabb veszélyforrások fognak megjelenni és életünket ezek hatókörében kell egy megfelelő rizikó keretei között folytatnunk.

5. Az előadás kriminálszociológiai szempontból keres magyarázatot a gondatlan cselekmény elkövetésére indító tényezőkre. A magyarázat valóban szociológiai értékű. Lényegében a társadalomnk és az individumnak azt a törekvését emeli ki, hogy anyagi természetű vágyait a megváltozott gazdasági körülmények között elérje. Az álmok képek kergetése ösztönöz az erőt meghaladó tettekre, a második gazdaság, a főmunkaidőn kívüli munkavégzési formák kihasználása vonja maga után a remélt előnyökkel együtt járó hátrányok megjelenését.

Az említett értékeléssel nem értek egyet. Minden társadalom feltételezett történelmileg, gazdaságilag és időbenileg. A társadalom korunkban nem egy izolált belső rendszer, hanem kaput tár más társadalmak felé is. Gazdasági igényeit más, sokszor gazdagabb társadalmakról is mintázza, vágyai közt a megismert más anyagi javak megszerzését is szerepelteti. Sem a társadalom, sem az egyén nem mondhat le álmairól. Minden küzdelemnek, minden fejlődésnek, a haladásnak is megvannak az áldozatai. Az áldozatokat azonban nemcsak a pozitív törekvések igénylik, hanem a negatív jelenségek is szedik. Világméretben pusztít az alkoholizmus, sok országot sújt a kábítószer fogyasztás vagy éppen a terrorizmus,

emberek százezreit fenyegeti az AIDS. Az a benyomásom, hogy a ma még ki nem kristályosodott gazdasági elképzelések és folyamatok kellő tényszámok nélkül nem tehetők felelőssé közlekedési balesetekért, orvosi műhibákért, a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés vagy éppen a társadalmi tulajdon hanyag kezelésének előfordulásáért.

A hanyagság, a könnyelműség, a figyelmetlenség nem társadalmi méretű jelenségek, hanem individuális eseti pszichés beállítottságok. Nem igazolható, hogy a magát túlhajtó magánzöldeskereskedő, a mellékfoglalkozású kisiparos vagy a vállalati GMK este dolgozó tagja a gépkocsi kormány mellett veszélyesebb vezető, mint a ki-pihent háziasszony. Ismerek olyan felmérést, mely szerint 100, 20 éven aluli, gépjárművezetői jogosítvánnyal rendelkező, 1 évnél rövidebb idő óta vezető megkérdezett közül 80 azt állította magáról, hogy kitűnően vezet, a további 20 pedig, hogy profi módon vesz részt a közlekedésben. Vajon a mellékfoglalkozású kisiparossal, vagy az említett 100 vezető közül valamelyikkel haladnánk-e együtt biztonságosabban a vasárnap esti balatoni csúcsforgalomban?

6. Tisztelt Hallgatóság! Az itt ki nem ragadott gondolatkörökben Irk Ferenc kitűnő megállapításaival egyetérttek. Külön kiemelem, a normaszegés megtorlására vonatkozó azt a megállapítását, amely szerint a normaszegés és következmény közötti kapcsolat laza, illetőleg, amely célszerűtlennek ítéli a szándékos bűnelkövetés körében meghonosodott elvek automatikus alkalmazását a gondatlan bűnözésre.

Korunkban számos veszéllyel élünk együtt. Együtt kell és együtt fogunk élni a gondatlan bűncselekményekkel is.